

Az ókor illatszerei.

Az illatszerek francia és angol elnevezése: »parfume«, »perfume«, valószínűleg »per fumum«-ból származott (füsttel, füst által). Ósrégi szokás volt ugyanis a vallási szertartások alkalmával gyantanemű anyagokat és szagos fákat égetni, így hozván létre oly illatos füstöt, a mely bizonyára jó hatású volt az isteni tisztelet ós alakjában, minthogy ellensúlyozta az áldozati égő hús kellemetlen szagát. A hol állatokat nem vágtak és nem égettek el, még ott is hatott az áldozati füstölő szer illata a hívők misztikus képzelődésére, s eltörő gözei oly vallási elragadtatásba helyezték őket, hogy annyiban hitték imáikat elfogadottnak, a mikép emelkedett a füst fokozatosan az oltárról és terjedt szét a térben.

A zsidók Szövetségsátorában való isteni tiszteletre rendelt füstölőszert az oltáron levő füstölőedényben kellett égetni. E füstölőszer egyenlő mennyiségű szaktéből, onidiából, galbanumból és tömjénből állott.

A *sztakté* (σταχτή) görög fordítása a héber *nataf* szónak, mely folyékony izzadmányt vagy valami hígat jelent. Plinius szerint sztakté a mirhafának izzadmánya, mely a fa megsértése nélkül folyik ki. Becsesebb, mint maga a mirha. Theophrastus is kétféle mirhát említ: cseppfolyósat és szilárdat.

Az *onicha*, a héberben »*seheleth*« (illatos csiga), a strombus-csiga egy fájának operculuma, a melyet azelőtt »Blatta Byzantina« néven jól ismertek. E csiga a Földközi- és a Vörös-tengerben él. Az izraeliták bizonyára az utóbbiból szereztek. Néha a bombayi vámházban is látható, a hova a templomokban való

füstölés számára szállítják. Nem annyira az onichának van jó illata, hanem inkább más illatok szagát emeli. Ez a csigafedő áttetsző, hasonló az ember körméhez; innét »*onycha*« görög neve (onyx, köröm). Általános nézet, hogy ez a csiga különös szagát az indiai nárdus egyik fajából való táplálkozástól kapja.

A *galbanum*, héberül *chelbanah*, valami zsirosat jelent, s talán a balsamra van alkalmazva. Némelyek szerint Szíriában, az Amonusz-hegyen igen finom minőségű galbanum található, mely teljesen különbözik az orvoslatban használt galbanumtól. Ez utóbbinak szaga minden más, csak nem kellemes. A világ ízlése változott, s ha mi ma a galbanumot, sáfrányt, levendulát nem találjuk kellemesnek, még nem következik, hogy a régiek is így vélekedtek, s hogy a keletiek jelenleg is így vélekedjenek. A perzsák mai nap az *asa foetidá*-t, az »istenek ételének« hívják, az oroszok a kaviárban, az eszkimók meg a czetzsírban gyönyörködnek.

A régi zsidó szokások fennmaradásának példájául szolgálhat az is, hogy a londoni Irvingianus templomban használt füstölőszer egyik alkotórésze még ma is a galbanum.

A *tömjént*, *olibanum*, általánosan használják a római és görög-katholikus templomokban. A görög *λίβανος*, a latin *olibanum*, az arab *luban* és más nyelvek analóg elnevezése mind a héber *lebannah* (tej) szóból származik, vonatkozással a fák nedvére, mely megszáradása előtt tejszerű. Ezt a szert Arábiából Kínába már a X. században szállították s ma is roppant mennyiségben jut Shanghaiba »*ju-siang*« (a tej illata) néven.

A tömjént a *Boswellia* növény több faja szolgáltatja, a melyek Nyugat-Afrika forró vidékein, Arábia déli részén és India némely tájain honosak. A fák magassága különböző; közönségesen 4—5 méter; alakjuk igen kecses, s kivált ha valamely hatalmas sziklaorom szirtjén nőttek, tekintetök csakugyan festői. A dél-arábiai tömjén-szüretelést C a s t e r következőképen írja le: »Május és december havában hosszú vágásokat ejtenek a fa kérgén. Az e sebekben eleinte kijövő nedv tejfehér és hígágához képest vagy leszivárog a földig, vagy már a metszés közepében keményszik meg. Ekkor az egyes területeket bíró családok összeszedik a tömjént.« Miles kapitány szerint azonban a tömjént nem a bennlakók szedik össze, hanem a szomalik, a kik nagy számban jönnek az átellenes partokról és adót fizetnek az araboknak az összeszedett tömjénért. Szerinte az arab lubán alsóbbrendű, mint az afrikai.

A kereskedésben előforduló tömjén nagyon különféle mind minőségére, mind alakjára nézve. Vannak kerekalakú, világossárga, néha vöröses színű darabok. Máskor sárga, vagy csaknem színtelen körtealakú cseppekben fordul elő; néha meg stalaktit alakban és kissé összeragadva. Felszínét rendszeren finom, fehér por borítja, melyet letörülve, az egyes darabok átlátszó, tejszínűek. Törése szálkás, szaga gyengén balzsamos; íze keserű.

Eme négy alkatrész kétségtelenül lobbort vetne, ha az oltár tüzeire öntenék. Pedig hogy füst keletkezzék, lassan kell égnie a füstölőszernek. A modern füstölőszerbe faszenet és salétromsavas káliumoxidot tesznek; de Mózes ilyen alkatrészekről még nem szól.

A Talmud (Cherithoth könyv) a szent füstölőszer alkatrészeiről szólván, e kitételt is használja: »borith karsina« s ezt így fordítják: Karsina szappanja; pedig a szappan nagyon rossz alkatrész lenne, a füstölőszerben s a zsidók különben sem ismerték a szappant. E szó »borith« inkább Judaea valamely ter-

mészetes salétromsavas sójára vonatkozik. (Egyiptom nátronja vagy nitrumja; Chilisalétrom.) Az alkatrészek ily pótléka az égéshez szükséges oxigént szolgáltatja.

A szent kenetnek olaja a Szövetség Sátora isteni tisztelete számára Mózes II. könyve XXX. része 22—38. verse szerint mirhából, jóillatú fahéjból, jóillatú kalamuszból, kassziából és olajból állott.

A *mirha* szó héberből ered s keserűt jelent. Némelyek az arab »mur«-ból származtatják. A görög *μύρρα* ezzel egyjelentésű szó. A régi egyiptomi »bola« vagy »bal«, a szanszkrit »vola« szó még fennmaradt e perzsa nevekben: *bol*, *bola* és *heera-bol*, a melyek a mirhának ismeretes elnevezései. A mirha gyantyszerű izzadmánya a *Balsamodendron myrrha* törzsének. E tuskés cserje Arabia Felixben és Abessziniában honos s három különböző fajtája van. A kereskedésben előforduló jó mirha alaktalan, vörös-barna színű és kissé átlátszó. Törése szabálytalan, szaga különösen aromás. Az alsóbbrendű és hamisított minőségű mirhának »*bissa bol*« a neve; ezelőtt keletindiai mirhának hívták, noha afrikai eredetű. A növényt, a mely ezt szolgáltatja, nem ismerjük; a bennszülöttek állítása szerint nagyon hasonlít a heera-ból (valódi mirha) bokrához. A régiek valószínűleg a dél-arábiai mirhát használták; ennek olyan a szaga, mint a közönséges mirháé.

A *jóillatú fahéj* neve az ó-testamentumban *זבאנון*, az újban *זבאנונון* (Jelenések XVIII. 13) s nem egyéb mint a ceyloni fahéj.

A »*jóillatú kalamusz*« (keneh bószem), a »*jóillatú kene*« (keneh hotteb. Jer. VI. 20) és a »*calamus*« (kaneh, Én. éneke IV. 14 és Ezékiel XXVII. 19) néme-lyek szerint *Andropogon calamus aromaticus* (Royle), a mely azonos Linné *Andropogon Schaenanthus*-ával; Indiában »rózsafű«, Londonban Ginger grass (gyömbérfű) néven ismeretes. E növény vadon tenyészik Közép-Indiában az északnyugoti tartományokban, s bőven

található a Dekáni fensíkon. Újabban Beludsisztánban is találtak. Jelenleg e növényből olajat desztillálnak, a melyet a keleti rózsaoaj hamisítására használnak.

Azonban mégis valószínű, hogy a jóillatú kalamusz az *Andropogon laniger* (Desfontaines) volt. Eme növénynek nagy elterjedése van Észak-Afrikában, s Arábiától Észak-Indiáig, Tibetig. Az *Andropogon laniger*, Dioscorides *σχοινός ἀρωματιστός*-a, a *Materia medicá*ról szóló latin írók *Herba Schaenanthus*-a és *Juncus odoratus*-a. Arab neve »izkhir«, a mi gyűjtött takarmányt jelent. *Foenum Camelorum*-nak is nevezték, mert a pusztaságokon tevetakarmányul használják. Ha a barom sokat eszik belőle, teje szagossá válik. Az egész növény, főleg a virága erős szagú és keserű ízű.

A szent kenet olajának másik alkotórésze *kiddah* (Móz. II. könyv XXX. 24) kassziával van fordítva. A XLV. Zsoltár 8. verse *keczioh*-nak nevezi, s itt kétségtelenül a *Cassia lignea*-ra vonatkozik. Ez nem egyéb, mint egy kínai erdei fának, a *Cinnamomum Cassia*-nak a kérge. A Bombayból szállított fajtát malabári kassziának hívják, a mely durvább és vastagabb a kínainál. A malabári kasszia kérge nagyon hasonlít a cinnamomumhoz szagra és izre nézve, de kevésbé édes és sokkal csípősebb; anyaga vastagabb, alakja durvább és sötétebb, mint a cinnamon. Mindezen kérgék igen illatos olajat és gyantát tartalmaznak.

A szent kenet olajában levő ezen illatszereket Mózes II. k. XXX. 22—38. szerint a következő arányban keverték: mirhából 500 siklust, jóillatú fahéjból 250 siklust, jóillatú calamust 250 siklust, cassiát 500 siklust; ehhez egy hin faolaj járult. Itt a keverék aránya meg van ugyan adva, de az elkészítés módja nincs ismertetve, s nehéz elképzelni, hogyan bírna 1 hin faolaj (körülbelül 2 liter) feloldani 24 kilo szilárd anyagot.* Ez anyagok keveréséből csak

* Károli Gáspár a siklus-t nem súlymértéknek, hanem pénzértéknek veszi; »végy . . . 500 siklus érte«.

nagyon kemény térsza keletkezik; pedig a szent kenet olajának bizonyára hígnak kellett lennie, mert nemcsak a Szövettség Sátora oltárai és bútorai megkenésére volt rendelve, hanem a főpap föl-szentelésére is, oly nagy mennyiségben öntetvén fejére a szent olaj, hogy szakállán csurgott alá, s öltözetének peremére is lefolyt. (CXXXIII. zsoltár 2. vers.) Bizonyára az illatot valami módon előbb elkülönítették a fanemű anyagoktól s így keverték a faolajhoz.

Több más illatszert is használtak az ókorban, a melyek a mai kutatás és vita tárgyai. Az illatszert néha kenőcsnek dolgozták fel, a melyet a gazdagok pazarul használtak, nemcsak maguk, hanem vendégeikre fordított figyelmük jeléül is. Illatszereket égettek is multságaiuk alatt; ruhájok szagosítására száraz illatszereket használtak. Mivel a szappan még ekkor nem volt feltalálva, s az emberek villa helyett kezökkel ettek, bizonyára kezök szagosítására is kellett illatszert. A holtak testének épen-tartására is illatszert használtak; az ilyen kenet mirhából és aloéből állott. A levendula-kenőcs, úgy látszik sokféle illatszerből készült.

A Rómában olaj- és kenőcsalakban olyan divatos »nardinum« az indiai és arabiai nárdusznövény virágából készült. (Briker kutatásai és véleménye szerint.) E növény inkább az említett *Andropogon laniger*, nem pedig a *Nardostachys Jatamansi*, a mint általában hinni szokták. Ez utóbbinak virágai fehérék és szagtalanok; átható illata csakis gyökerében van.

Mint a forró égövek alatt általában szokás, a zsidók is bekenték testöket olajjal fürdés után, valamint multságok előtt is. Bőrüknek és hajoknak ez úton adtak simaságot és kellemes külsőt. (Ruth III. 3. Péld. XXVII. 9. 16. En. éneke I. 3. IV. 10.) Strabo a mezopotámiaiakról azt mondja, hogy *szezam-* és *riczinuszolajat* használtak. Egyiptomi multságokon az érkező vendégek fejét rabszolja szokta megkenni; néha e célra riczinuszolajat használtak. Egyip-

tomi festmények között találunk olyanokat, a melyek e szokást ábrázolják. A görög és római szokást gyakran említi Homér, Horatius és Plinius. Athenaeus beszél Antiochus Epiphanes külöknödéseiről vendégei megkenetésében.

Creech Lucretius-t magyarázatva (Lib. IV. 1123), így szól: »Végre olyan hiábavalóságokat találtak ki a kenésben, a mik valóban csodálatosak; mert Athenaeus (Lib. XV. cap. II.) elmondja, hogy olyan finnyásakká váltak, hogy egyszeri kenéshez többféle kenőcs kellett, pl. egyiptomi kenőcs a lábaikra és az ágyékukra, föníciai arcukra és mellökre, sisymbria-kenőcs a karjaikra, amarantin-kenőcs szemöldökükre és hajokra, serpyllin-kenőcs a nyakokra és czombjokra.«

A régiek ezen felül valami *Oleum Susinum* nevű olajat használtak, a mely liliumból készült. E liliumfajnak frigiai nyelven *σίσσα* a neve, a görögök pedig *χέλιον*-nak nevezték. Plinius e liliumot vörös színűnek írja le (Nat. Hist. lib. XXI. cap. 5); másutt meg (Hist. Nat. XIII. 2): így szól »az *Oleum Susinum* ben-olajból,* rózsából, mézből, sáfránból, cinnamonból és mirhából készült.«

Róma dicsőséges napjaiban roppant mennyiségű illatszert fogyasztott el; a gazdag patriciusok e tekintetben a legpazarlóbbak valának. Az illatszerészeket »*Unguentarii*«-nak hívták, a mennyiben főképp kenőcsöket kevertek; roppant nagy forgalmú üzletök lehetett. Rómában a »*Vicus Thurarius*« városrészben laktak leginkább. *Martialis* idejében a leghíresebb illatszerész valami *Cosmus* nevű ember volt, a kit *Martialis* többször említ. *Capuában* olyan nagy számban voltak az illatszerészek, hogy a város fő

* Ben vagy behan szintelen, iztelen, szagtalan olaj, a melyet a *Moringa pterosperma* magvaiból sajtolnak; e növény Nyugat-Indiában jelenleg meg van honosítva; olaja nem avasodik meg s nem támadja meg az aczélt, ezért jelenleg az órárok használják.

utczáját, a Séplasiát, főképpen ők foglalták el. E kereskedők legnagyobb részben görögök voltak, és, mint Athénben, boltjaikban (taberna) találkoztak az akkori gazdag henyélők. Az illatos olajok és kenőcsök sokféle minőségben készültek. Az olajok főrésze rendszeren a már említett ben-olaj volt, a kenőcsöké fehéritett, tisztított faggyú. Ezeket nemcsak a hajokra használták, hanem testök minden részét kenték vele, különösen fürdő után. Ez eljárás különben igen bonyolódott volt. Lakomák alkalmával is szokás volt a vendég lábára drága olajat önteni, ekkép tisztelvény meg őt. Némelyek ezek közül egyszerű olajok voltak, pl. a *rhodium* rózsából, a *melinum* birsalmából, a *metopium* keserű mandolából, a *narcissimum* nárczisból. Az *oleum susinum* után divatosság tekintetében következett az *oleum crocinum* (sáfrányból), a mely szép színt s jó illatot kölcsönzött a bőrnek. *Helio g a b a l u s* sohasem fürdött nélküle. Plinius említi, hogy a rab-szolgák és az alsóbb osztálybeli emberek testök kenésére vaját használtak. Az indiai bennszülöttek e célra erős illatszeret használnak: szantál- és pacsuli-olajat. A vadak is kenik testöket, de talán azzal a tartalékgondolattal, hogy így könnyebben kisiklanak ellenségök markából.

Egy klasszikus írónak a rómaiak szokásairól mondott szavai szerint a fürdő igen fontos vala a mindennapi életben. A test egészsége és tisztántartása nem egyedüli célja a fürdésnek; mert a fürdőket pazar fénnel s minden elgondolható kényelemmel rendezték be, mulatóhelyekké váltak, a hova az emberek időtöltés és mulatás kedvéért mentek.

Összehasonlítván a régi fürdők alkatrészeit egymással és *Vitruvius* meg *Plinius* leírásaival, úgy találjuk, hogy a római fürdő fő részei a következők: *Spoliatorium*, a hol a ruhát hagyták s a »caprarii«-re akasztották (valószínűleg szarvalakú fogasok); *frigidarium*, hideg fürdőterem; *tepidarium*,

langyos fürdőterem; *caldarium*, meleg fürdőterem, a mely valószínűleg kapcsolatos volt az *unctorium*-mal, a kenőszobával. A *sudatorium* vagy izzasztó szoba a *caldarium*mal volt kapcsolatban. A kik a fürdőt a hőmérséklet minden változatán keresztül akarták használni, testöket megfelelő testgyakorlatokkal, labdajátékkal stb. készítették elő. Alkalmas tornatermek is voltak tehát a fürdőben.

A *caldarium*ba senki sem ment egyenesen, hanem csakis a *tepidarium* után. Az olajjal való megkenés a fürdő előtt és után szokott történni. Voltak azonban olyanok is, a kik még fürdés közben is megkenték magukat. A fürdő személyek maguk vitték magukkal az olajat (vagy rabszolgáik) alabástrom, arany- vagy üvegcsészében, úgyszintén a dörzsölőket (*strigiles*) s a vászontörülközőket (*lintea*). Eleinte meg voltak elégedve az emberek egyszerű tiszta olajjal is, de később a fent ismertetett drága kenőcsök váltak divatosokká. Kétségkívül még fürdön kívül is szokás volt a kenés, hogy illatosak legyenek egész napon át. Még a ruhákat is megkenték illatos olajokkal. (Martialis VIII. 3. 10.)

A rómaiak fényűzése és bőkezősége különösen nyilvános fürdőik építésében látható. A fürdőket a szobrászat és festészet remekeivel ékítették; márványlapokkal és mozaikkal rakták ki padlózatát. A római nyilvános fürdők számát 870-re becsülik; ezenfelül a gazdagoknak külön fürdőik voltak saját használatukra, a melyek berendezése még pompásabb és különösebb volt.

A rómaiak nem ismerték a szappant, hanem valami lúgsót használtak, a mellyel ruhaneműikből a szennyet kivették. Erről a lúgsóról (nitrum) beszél Plinius (XXXI. 10); de a legolcsóbb oldószer a vizelet volt, a melyet leginkább használtak. A ruhát ebbe áztatták, vízzel felöntötték s azután lábbal taposták. E munkát öreg munkások, a kádból való kiszedést pedig fiúk végezték. A fehéreneműt mosás után ráába feszítették s ként gyujtottak alatta.

A római szegények Lúpinus-liszttel tisztították testöket (lomentum); a mit közönséges liszttel keverve most is használnak néhol ugyane célra.

A szappant a gallok használták először, ők csinálván szappant kecskefaggyúból és bükkfahamuból. Ez bizonyára nagyon maró volt, de festőszerekkel és erős illatszerekkel ellensúlyozták. A szappant labdaalakban készítették s »Pila Mattiaca« néven nevezték *Mattiacum* (mai néven Marburg) helyről, a hol készült. A szappan francia elnevezése, »savon«, Savona kikötőváros nevéből ered, a hol a legtöbb szappant készítették később az európai piacra.

A rómaiak nem elégedvén meg, hogy fürdőikben, öltözetökben, lakomáikon minden csupa illat legyen, hanem általában állandó illatos légkörben szerettek lenni, és homlokuk megtörlésére is finom illattal telt vászonkendőt (*sudarium*) használtak, épen mint mi a zsebkendőt. (Knowledge, 1891.)

Közli BALOGH ELEMÉR.